

MARIE LUISE KASCHNITZ: "PJESNIKINJA RUŠEVINA"

SLAVIJA KABIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 830.09 KASCHNITZ,ML.
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1998-12-12
Received

Pišući za vrijeme 2. svjetskog rata i u prvom desetljeću po njegovu završetku o vlastitim doživljajima i iskustvu njemačka književnica Marie Luise Kaschnitz (1901-1974) bila je zbog svoje lirike proglašena "pjesnikinjom ruševina".

Međutim, iako je pisala o ruševinama i gladi, o poraženom čovjeku i njegovu izgubljenom zavičaju, ona je na neuobičajen način pretakala u stihove gotovo neprenosive sadržaje, nastojeći tadašnji kaos zamijeniti čežnjom za novom egzistencijom koja bi se temeljila na duhu i dobroti.

Preko osnovnih motiva, kao što su djetinjstvo, zavičaj, ljubav, priroda i smrt, ona je uspoređivala prošlo idilično vrijeme sa sadašnjim razaranjem, na simboličkoj ravni suprostavljala je muško-ženske odnose, a pustoš ruševina preobražavala u strpljivost i nadu u obnovu etičkih vrijednosti nakon rata.

Ciklusima pjesama "Povratak u Frankfurt" ("Rückkehr nach Frankfurt") i "Veliko putovanje" ("Große Wanderschaft"), pjesmama "Opuštena priroda" ("Gelassene Natur"), "Žabac-mladoženja" ("Bräutigam Frosch") "Zavičaj" ("Heimat") "Govori pjesnik" ("Der Dichter spricht") ona je pogled čitatelja usmjeravala na važno, na čovjekove čudesne mogućnosti, ali i na smrtnu opasnosti.

Schlafe noch, ruhe Kind,
Ehe die Nacht verrinnt,
Lautlos im Schatten der Mulden,
Ehe dein Herz erkannt,
Was von des Menschen Hand
Menschen erdulden.¹

¹ Marie Luise Kaschnitz, "Im Kriege". *Überallnie*. Ausgewählte Gedichte 1928-1965. Mit einem Nachwort von Karl Krolow. München. Deutscher Taschenbuch Verlag 1969, 40.

Kad je u časopisu "Der Ruf"² Hans Werner Richter u ime mladih autora osudio književnost prošlosti, tj. ono književno stvaralaštvo koje je na njemačkom području nastajalo između 1933. i 1945. godine, riječi osude bile su i poticaj za početak okretanja zapadnim književnostima od kojih je njemačko čitateljstvo bilo odsječeno od 1933. godine. U drugom broju časopisa, koji je američka vojna vlast zabranila već u travnju 1947. godine zbog nihilizma, H. W. Werner zapitao se zašto štete mladi vojnici-povratnici rođeni oko 1920. godine, a potom sâm i odgovorio: "Sie schweigt, weil sie die Diskrepanz zwischen dem geschriebenen Wort und dem erlebten Leben zu stark empfindet."³

Iako je radikalno nepovjerenje prema mogućnostima koje je pružao jezik bio jedan od bitnih razloga za šutnju mladih ratnika-povratnika 1945. godine - u prvoj godini njemačke kapitulacije -, ti mladi ljudi, koji su se, poraženi i u beznađu, vraćali s ratišta, ostajali su u doslovnom i prenesenom smislu pred vratima novoga, poratnoga društva, ali su zato oštra i nepodmitljiva oka umjeli najbolje opisati trenutno stanje čije su ključne riječi postale rat, ruševine, glad, krivnja, odgovornost.

Wolfgang Borchert postao je slavan nakon praizvedbe svoje radio-drame "Draußen vor der Tür" (1947.; "Vani pred vratima") u veljači 1947.⁴ Ratnik-povratnik Beckmann opisan je kao dvostruko groteskni lik, jer je iz prošlosti u sadašnjost vukao sa sobom iskustvo rata, vojničku odgovornost i zaštitnu plinsku masku, ali su sva tri "pratitelja" bili odurni i neprihvatljivi onima koji su što prije željeli zaboraviti rat i svoje uloge u njemu. On je bio gubitnik koji je - gladan, bez doma i žene - želio okončati život jer nitko nije htio čuti njegov nijemi krik u pomoć. Borchert, prvi glas iz ruševina, svojom je dramom uspio ostvariti identifikaciju mase sa svojim književnim anti-junakom zato jer je Beckmannova sudbina bila surovo autentična i istinita.

U pjesmi Günthera Eichs "Inventur" (1947.; Popis") jedno bezimeno i usamljeno Ja popisivalo je u ratnom zarobljeništvu ostatke svoga ogoljelog svijeta.⁵ Materijalnoj škrтости vremena odgovarala je jezična redukcija u pjesmi. Odricanje od svake ljepote, bilo u opisu krajolika ili čovjeka, bilo u upotrebi stilskih ukrasa, pjesmu "Inventur" učinilo je najpoznatijom lirskom predstavnicom one književnosti koju se što prije željelo otpisati tako što ju se pogrdno nazvalo "književnošću ruševina" (njem. *Trümmerliteratur*) - kako je u svojem manifestu "Bekanntnis zur Trümmerliteratur" (1952; "Pripadnost književnosti ruševina") istaknuo Heinrich Böll.⁶ Međutim, mladi pisci nisu se bunili protiv toga naziva,

² Prvi broj časopisa "Der Ruf" - s podnaslovom "Unabhängige Blätter der jungen Generation" - izašao je 15. kolovoza 1946. godine. Urednici su bili Alfred Andersch i Hans Werner Richter. "Der Ruf" je bio nastavak logorskog časopisa njemačkih vojnika u američkom ratnom zarobljeništvu.

³ Citat prema: Joachim Bark et al., *Epochen der deutschen Literatur*. Gesamtausgabe. Stuttgart. Ernst Klett Schulbuchverlag 1989, 561.

⁴ Wolfgang Borchert, *Draußen vor der Tür und ausgewählte Erzählungen*. Mit einem Nachwort von Heinrich Böll. Reinbek bei Hamburg. Rowohlt Verlag 1979.

⁵ Günter Eich, "Inventur", u: Fritz Pratz (Hrsg.), *Deutsche Gedichte von 1900 bis zur Gegenwart*. Frankfurt/Main. Fischer Taschenbuch Verlag 1981, 82-83.

⁶ Heinrich Böll, "Bekanntnis zur Trümmerliteratur" (1952). *Essayistische Schriften und Reden 1 (1952-1963)*, herausgegeben von Bernd Balzer, Büchergilde Gutenberg, Band 7, 1979, 31-35.

veli Böll, jer je on s pravom bio nadjenut: ljudi, o kojima su pisali, uistinu su živjeli u ruševinama i vraćali su se iz rata, muškarci i žene, čak i djeca, u jednakoj mjeri povrijeđeni.

Mladi autori i autorice pisali su o vlastitim doživljajima i iskustvu, o onome što im je bilo pred očima i što nisu željeli prešutjeti. Bez obzira što je kratka priča u prva dva desetljeća postala dominantnom književnom vrstom u književnosti Savezne Republike Njemačke i što je u prvom redu ona bila ta, koja je obrađivala tematiku "ruševina", ni lirika - "lirika ruševina" - (njem. "Trümmerlyrik") nije ostala po strani.

Lirsko stvaralaštvo Marie Luise Kaschnitz⁷ s temama o ratu i poraću s odobravanjem su prihvatili kritika i čitateljstvo pedesetih godina, ali je ono izvan granica Njemačke ostalo u sjeni onoga njezinih kolega. Vrsnoću lirskoga izraza potvrdila je i najcjenjenija književna nagrada na njemačkom jezičnom području - Nagrada Georg Büchner -, koja je pjesnikinji bila dodijeljena 1955. godine.

Zato što su joj u Trećem Reichu kod uglednog izdavača bila izšla dva romana, *Liebe beginnt* (1933.) i *Elissa* (1937.), a kratke priče⁸ i pjesme bile objavljujane u novinama i časopisima, M. L. Kaschnitz mogla bi se - gledano očima današnjice - samo donekle smatrati pripadnicom književnosti "Unutarnje emigracije".

Međutim, njezin se književni razvoj između 1945. i 1955. odvijao u okviru njemačke književne scene te je, poput značajnih književnika pedesetih godina, i ona bila pod utjecajem američke kratke priče, pisala kao i oni radio-drame i liriku.

Kad je Rudolf Walter Leonhardt za kratku seriju članaka u tjedniku *Die Zeit* (u jesen 1962.) pokušao u skupine podijeliti pisce koji su nakon 1945. živjeli u Njemačkoj, načinio je šest skupina:

⁷ Marie Luise Kaschnitz rodila se 31. siječnja 1901. godine u Karlsruheu (kao barunica Marie Luise von Holzling-Berstett). Djetinjstvo i mladost provela je u Potsdamu i Berlinu, a potom je živjela u malom mjestu Bollschweilu kod Freiburga/Breisgau, na obiteljskom imanju - inspirativnom mjestu za njezinu liriku i prozu. Za knjižničarku se školovala u Weimaru, Münchenu i Rimu. Brak i život s austrijskim arheologom Guidom Kaschnitzom von Weinbergom bili su od presudne važnosti za njezino književno stvaralaštvo. S njime je živjela u Rimu (1926.-1932. i 1953.-1956.), u Königsbergu (1932.-1937.), Marburgu (1937.-1941.) i Frankfurtu (1941.-1953. i 1956.-1958.). Putovanja po Sredozemlju, gostovanja-predavanja u Južnoj Americi i Sjedinjenim Američkim Državama, dulji boravci u Italiji (Rimu), u značajnoj su mjeri odredili njezin kritički stav prema društvenoj stvarnosti koji se zrcalio u raznovrsnim književnim radovima, npr. u zbirkama pjesama *Totentanz und Gedichte zur Zeit* (1947.), *Zukunftsmusik* (1950.), *Dein Schweigen-meine Stimme* (1962.), *Ein Wort weiter* (1965.), u zbirkama pripovjedaka *Das dicke Kind und andere Erzählungen* (1951.), *Lange Schatten* (1960.), *Ferngespräche* (1966.), *Vogel Rock* (1969.), u radio-dramama (*Die fremde Stimme*, 1969.; *Gespräche im All*, 1971.), u njezinoj autobiografskoj prozi i dnevnicima (*Das Haus der Kindheit*, 1956.; *Engelsbrücke*, 1955.; *Tage, Tage, Jahre*, 1968.). Po suprugovoj smrti (1958.) živjela je između Frankfurta i Rima u kojem je umrla 10. listopada 1974. godine. Ove godine - 1999. - obilježava se dvadeset i pet godina od smrti ove vrsne autorice kratkih priča i radio-drama, liričarke i dnevničarke.

⁸ Kratke priče autorica je čitava života dosljedno označavala "pripovijetkama" (njem. *Erzählung*), ali su one aktualnošću tematike i duljinom od 2-3 stranice teksta potvrđivale da je riječ o onoj omiljenoj književnoj vrsti koju su mladi njemački autori nakon 1945. godine pod utjecajem američke *short story* - nakon što su je prilagodili svojim potrebama - nazvali *Kurzgeschichte*.

1. die Gruppe 47
2. die Gruppe Auch - 33 - 45
3. die Gruppe Außerhalb - 33 - 45
4. die Gruppe 62
5. die Gruppe Unterhaltungsliteratur
6. die Gruppe Ohne-Gruppe.⁹

On je Marie Luise Kaschnitz svrstao u "skupinu autora koji su djelovali i između 1933. i 1945.", među autore kao što su Stefan Anders, Werner Bergengruen i Heimito von Doderer, tj. one književnike koji su u Njemačkoj pisali i napisano objavljivali, a da im okolnosti vremena nisu bile potrebne da bi se njihova djela mogla tiskati.¹⁰

Živeći čitavo vrijeme trajanja Trećeg Reicha u Njemačkoj, Marie Luise Kaschnitz proživjela je dolazak nacionalsocijalizma, očekivanje rata uz isprobavanje zvučnih sirena, strahote bombardiranja, borbu za preživljavanje i iščekivanje kraja užasa. Nakon što su se vidjeli razmjeri učinjenog zla, uslijedili su šok, nevjerica, krivnja.¹¹

U svojem književnom dnevniku *Tage, Tage, Jahre* (1968.; *Dani, dani, godine*) ona se i nakon više od dvadeset godina po završetku 2. svjetskog rata živo prisjećala zastrašujućih zvučnih slika ratnoga grada Frankfurta, svoga grada:

*Die Trümmerbraut, Haare aus Rauchfetzen, Atem aus Brandgeruch, Tod und Verwilderung, Einbruch der Urwälder, der Urtriebe, Vorwarnung, Entwarnung, Detonation. Lautloses Gestammel im Keller, der Schutzraum hieß, vorbei bitte auf uns nicht, und Geräusch, Kratzgeräusch der Besen, die Glassplitter zusammenfegen, dann die erste Nacht ohne Verdunkelung, was für ein Frühling, der erste nach dem Krieg.*¹²

Za rata i neposredno po njegovu završetku Marie Luise Kaschnitz - svjedokinja vremena - pisala je pjesme u čijoj je osnovi bilo tek proživljeno i viđeno.¹³ To više nisu bili soneti u kojima je pjevala o djetinjstvu, zavičaju,

⁹ Prema: Anita Baus, *Standortbestimmung als Prozeß. Eine Untersuchung zur Prosa von Marie Luise Kaschnitz*. Bonn. Bouvier Verlag Herbert Grundmann 1974, 3 (R. W. Leonhardt: "Die sechs Gruppen der deutschen Literatur/Was gilt die deutsche Literatur im Inland?", *Die Zeit* od 26. 10. 1962., str. 9).

¹⁰ A. Baus, *nav. dj.*, 3-4, tvrdi da je njezino mjesto u "skupini bez skupine", među autorima kao što su Hans Erich Nossack i Wolfgang Koeppen. - Usp. Johanna Christiane Reichardt, *Zeitgenossin Marie Luise Kaschnitz. Eine Monographie*. Frankfurt/Main-Bern-New York-Nancy. Peter Lang 1984, 65.

¹¹ Od 1941. godine M. L. Kaschnitz počela je živjeti u Frankfurtu. U posljednjim ratnim mjesecima preselila se s obitelji u Kronberg u Taunusu, zimu 1945/46. provela je u Bollschweilu, a potom se vratila u Frankfurt.

¹² Marie Luise Kaschnitz, *Tage, Tage, Jahre. Aufzeichnungen*. Frankfurt/Main. Insel Verlag 1968, str. 19. - dnevnička bilješka s nadnevkom 5. ožujka 1966. - kurziv S. K.

¹³ Riječ je o sljedećim zbirkama: *Gedichte* (1947.) s pjesmama nastalim između 1928. i 1944., *Totentanz und Gedichte zur Zeit* (1947. odnosno 1948.), s pjesmama iz 1946. i 1947. godine te o zbirci *Zukunftsmusik* (1950.) s pjesmama nastalim između 1947. i 1950. godine. - U radu se koristimo izborom iz zbirki pjesama nastalim između 1928. i 1965. godine koje je M. L. Kaschnitz objavila 1965. pod naslovom *Überallnie*. Ovdje prema izdanju: Marie Luise Kaschnitz, *Überallnie. Ausgewählte Gedichte 1928-1965*. Mit einem Nachwort von Karl Krolow. München. Deutscher Taschenbuch Verlag 1969.

prekrasnoj prirodi ili ljubavi prema voljenim osobama.¹⁴ Klasična ljepota forme i gotovo idilični sadržaji ustuknuli su pred ružnoćom trenutka. Stihovi su zorno iskazivali njezino uplitanje u neposrednu prošlost čiji se užas mogao mjeriti tek nakon njegova razorna pohoda. Način oblikovanja viđenog i doživljenog u njezinim poratnim zbiricama lirike, drukčiji i neuobičajen, možda stoga što je o "muškim" temama pjevala žena, donio je M. L. Kaschnitz titulu "pjesnikinje prvoga ili nultoga sata" ("Dichterin der ersten Stunde"), a 1954. jedan joj je oduševljeni talijanski kritičar dodijelio naziv "pjesnikinje ruševina" ("Trümmerdichterin").¹⁵

Potresne pjesme o gradu Frankfurtu na Majni iz ciklusa "Rückkehr nach Frankfurt" ("Povratak u Frankfurt"),¹⁶ onakva kakva ga je zatekla po konačnom povratku u nj 1946. godine, iskaz su zaprepaštenosti nad pustoši i ogoljelosti koju je gradu i njegovom čovjeku nanio drugi čovjek. Tada nije bilo potrebe da se pjesme "prave", stihovi su se rađali pred bujicom slika. Opisujući proces nastanka tih pjesama ona je u razgovoru s Horstom Bienekom priznala: "Das Wort der Else Lasker-Schüler 'es dichtet in mir' könnte ich merkwürdigerweise gerade auf meine Aussagegedichte anwenden. Der Zyklus *Die Rückkehr nach Frankfurt*, in dem unter allen möglichen Aspekten eine zerstörte und verwilderte Stadt erscheint, ist mir, wenn ich mich so ausdrücken darf, 'diktirt' worden. Und zwar hintereinander weg und fast ohne Pausen."¹⁷

Ciklus čini četrnaest pjesama (I-XIV) nejednake veličine (od jedne do pet strofa), različitog vizualnog izgleda i različitih rima (parna, ukrštena, obgrljena). Grad, koji je dnevničarka Kaschnitz u *Tage, Tage, Jahre* - a nakon što ga je vidjela razrušen - s ljubavlju nazvala "nevjestom iz ruševina" (i riječ za grad, kao i za nevjestu, u njemačkom je jeziku ženskoga roda, *die Stadt*), pjesnikinja Kaschnitz vidi u I. pjesmi ciklusa kao gotovo mrtvu i oskvrmjenu ženu kojoj se obraća jedno, njezino, Ti. U izdvojenom stihu-poenti pojavljuje se rijeka (u njemačkom jeziku muškoga roda, *der Fluß*), dio prirode koji nezainteresirano promatra razoreni grad:

I

Sage, wie es begann
Wie sah sie dich an
Aus ihren erloschenen Augen,

¹⁴ Usp. npr. njezine pjesme "Die Kindheit", "Am Strande", "Maß der Liebe", "Der Teppich des Lebens", "Der Mond", "Das Labyrinth".

¹⁵ Kritičar je bio Glauco Cambon. - Podatak prema: Elsbeth Pulver, "Marie Luise Kaschnitz", u: Heinz Ludwig Arnold (Hrsg.), *Kritisches Lexikon zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur* (= KLG). München. Edition Text + Kritik, 11. Ngl., E/Stand 1. 5. 1982/. - Autorica se osvrnula na potonju titulu u govoru u povodu dodijeljene joj nagrade Georg Büchner. Usp. M. L. Kaschnitz, "Rede zur Verleihung des Georg-Büchner-Preises" (1955.), u: Uwe Schweikert (Hrsg.), *Marie Luise Kaschnitz*. Frankfurt/Main. Suhrkamp Verlag 1984, 278-279: "La poetessa delle macerie - die Trümmerdichterin - hatte mich eine italienische Zeitschrift vor kurzem genannt, aber einen Augenblick lang hatte mir das fast mißfallen, weil mir schien, daß auch in meinen Kriegs- und Nachkriegsgedichten weniger das Chaos als die Sehnsucht nach einer neuen Ordnung wesentlich seien."

¹⁶ M. L. Kaschnitz, "Rückkehr nach Frankfurt" (iz zbirke *Totentanz und Gedichte zur Zeit*). *Überallnie*, 76-86.

¹⁷ Horst Bienek, "Marie Luise Kaschnitz". *Werkstattgespräche mit Schriftstellern*. München. Carl Hanser Verlag 1962, 40. - Razgovor je voden u prosincu 1961. godine u Frankfurtu.

Die Stadt?
 Und was sagte der Mund,
 Dieser zerrissene Mund,
 Erwachend, was sprach der Mund?
 Und wie hörtest du's klingen
 Dir unterm Fuß
 Aus den versunkenen Dingen?
 Und der Fluß - der Fluß?¹⁸

U sljedećim pjesmama ciklusa Kaschnitzova tka - preko jednoga Ja i jednoga Mi - dirljivu sagu o vremenu bezbrižnog i zaigranog djetinjstva i života uopće (ne samo čovječjeg već i jednog grada kao živog organizma) u čiji se mir i nevinost uvijek iznova upliću nesreća, rat, uništenje:

IV

Und inzwischen kommen Giganten,
 Stählern auf Raupe und Rad,
 Und pressen aus Tuben und Kanten
 Uns eine fertige Stadt,

VII

Wir fürchten uns nicht, nur
 Daß der Krieg wiederkommt, nur
 Daß sie uns, eh wir's gedacht,
 Wieder verdingen.¹⁹

Za nju, grad je umjetnost i dio savršenstva, međutim, kada ga ironično uspoređuje s plesom, također jednom umjetnosti, ona u igračima opisuje sve vojske koje su koračale njime i njegovom dušom donoseći mu ili život ili smrt:

VI

Aber die Stadt ist ein Tanz,
 Und die Tänzer sind viele,
 Alle verschworen dem Spiele.

Tanzen in magischen Schuhen.
 Auf der gerichteten Bühne,
 Tanzen Trauer und Sühne,
 Totentanz, Lebenstanz,
 Hochzeit²⁰

¹⁸ M. L. Kaschnitz, "Rückkehr nach Frankfurt", *nav. dj.*, 76: I. pjesma ciklusa.

¹⁹ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 78. i 80: odlomci iz IV. i VII. pjesme ciklusa.

²⁰ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 80: odlomci iz VI. pjesme ciklusa.

U kulisama razorene zgrade Stare opere - simbola umjetnosti - pjesnikinja zatječe samo ptice, dok glagoli svojim "poremećenim" oblicima ukazuju na poremećenost vremena i odnosa u društvu:

IX

Säulen und Giebelschräge
Kulissen nur noch zum Schein,
Dahinter der Eulen Gehege,
Der Raben Stelldichein.
Die Töne alle versungen,
Die Goldgewänder verzehrt,
Weiß Gott, wohin entsprungen
Vom Dach das Flügelpferd.²¹

Za kritiku i čitateljstvo - ne samo poratne Njemačke - najpotresnijom pjesmom postala je XI. pjesma ciklusa od pet strofa s po osam odnosno dvanaest stihova (4. strofa) i dosljedno primijenjenom ukrštenom rimom. Dok ni sama pjesnikinja više ne zna je li bdjela ili spavala kad je pored sebe ugledala znamenitoga, a nijemog prolaznika, u obrazovanog čitatelja "oživljava" druga polovica 18. stoljeća jer on u ispisanim stihovima "prepoznaje" - kao neobično tkanje iz poezije i zbilje - dogodovštine znatiželjnoga dječaka ili ga zamišlja na kasnijim putovanjima:

Ich weiß nicht, ob ich wachend lag
Oder ob ich schlief:
Ich stand vor dem Haus, wo er Tag um Tag
Über die Treppen lief,
Wo man Geräte und Bilder gehegt
Und Uhr und Puppenspiel,
Wo ihn zuerst die Welt erregt
Und er der Welt gefiel.

Und plötzlich stand am Straßenrand
Er selber in Fleisch und Blut,
Er trug *nicht* den blauen Rock mit dem Band
Und *nicht* den Campagnahut.
Er trug *nicht* einmal sein eignes Gesicht,
Ich wußte nur: er war da.
Und ich erschrak wie vorm Jüngsten Gericht.
Weil er sein Haus ansah.²²

Trostrukom negacijom Kaschnitzova pojačava dojam stvarne nenazočnosti čuvenoga pjesnika: on ne smije ni imati svoje lice jer se nalazi pred svojim

²¹ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 81-82: odlomci iz IX. pjesme ciklusa.

²² M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 83: 1. i 3. strofa XI. pjesme ciklusa, kurziv S. K.

rodnom kućom, a porazni nerazmjer između istaknutih riječi u ironičnom natpisu i nedjela može tumačiti jedino pjesnikinja kao svjedokinja vremena. Ona "dopušta" čuvenom pjesniku da broji nizove nepostojećih prozora, da pregledava prostorije od samoga zraka i mjeri pustoš ruševina, ali samo zato što on sve vidi kao nerazorenu cjelinu. Završnom strofom pjesnikinja odašilje poruku da je velikan Goethe ostao nedodirnut zlom, jer on, koji je i sam savršenstvo, može nešto doživjeti jedino i samo kao dovršenost, cjelinu i savršenstvo. Međutim, kad ponavlja riječi o "narodnom vlasništvu" i stavlja ih u istu ravninu s riječima o "prahu i pepelu", Kaschnitzova - "proročica Cassandra"-, strepi zbog moguće nove katastrofe čiji će "vlasnik" opet biti "narod":

Da wußte ich ihn unerreicht
 Vom blutigen Vergehen,
 Weil die Vollendeten vielleicht
 Nur die Vollendung sehen.
 Und hörte selbst, eh alles schwand,
 Den letztem, hellen Ton,
 Und las auf dem Schild über Schutt und Sand
 Die Worte: Besitz der Nation.²³

Motivu rijeke, kojim je ciklus "Rückkehr nach Frankfurt" započet, M. L. Kaschnitz vraća se u njegovoj XIII., pretposljednoj, pjesmi. Ona rijeku - u njemačkom jeziku "muškarca/muško" - personificira i uspoređuje njezino negdašnje, lepršavo i zaigrano, protjecanje s njezinim sadašnjim licem vjesnika smrti i ubojice:

Gefahr ist der Fluß geworden,

 Von Sengen und Brennen und Morden,
 Krieg und Leichenpest,

 Er tränke sich den Tod.²⁴

Kao i u svim pjesmama ciklusa, Kaschnitzova rabi bogati stih i pomno bira rime, pri čemu joj neobične poredbe, karakteristične za ekspresionizam, služe kako bi naglasila vrijeme ratnoga razaranja. Neizravno, potencira se dojam o rijeci (njemu; muškarcu), koja je ugrozila grad (nju; ženu), a osnovni motivi njezina čitava stvarateljstva, djetinjstvo, zavičaj, ljubav, priroda i smrt obilježavaju i ovaj ciklus. Ona kroz pjesme ne optužuje, ali zato tuguje za izgubljenim vremenom ljepote-savršenosti, nadajući se da će rijeka, a preko nje i čovjek, ponovno naći smirenje:

²³ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 84: 5. strofa XI. pjesme ciklusa. - Usp. Dagmar von Gersdorff, *Marie Luise Kaschnitz*. Eine Biographie von Marie Luise Kaschnitz. Frankfurt/Main - Leipzig. Insel Verlag 2, 1993, 217: "Als sie in Rom aus 'Rückkehr nach Frankfurt' die Strophen über das zertrümmerte Geburtshaus Goethes las, erhob sich das Publikum, das aus Deutschen und Italienern bestand, und stiftete Sonderapplaus. Sie las jene Strophen, in denen sie Goethe inmitten der Trümmer seines Elternhauses stehen sieht, den Blick über alle Ruinen hinweg in die Ferne gerichtet."

²⁴ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 85: 1. strofa XIII. pjesme ciklusa.

Und müssen erst alles erfahren
 Und sinken lassen zum Grund,
 Auch das Haupt mit den Schlangenhaaren
 Und dem schreienden Mund.

Und singen es dann in den Meerwind
 Und beten es in den Schoß.²⁵

Gotovo sve pjesme ciklusa jesu i reprezentativni obrasci (ne samo) lirskog prosodea M. L. Kaschnitz. Uspoređuje se prošlo sa sadašnjim, negdašnje idilično stanje sa sadašnjim vremenom razaranja, djetinjstvo s dobom zrelosti, problematizira se, makar i na simboličkoj ravni, odnos muškog i ženskog, jednom riječju, i u njezinoj "lirici ruševina" središnji pojam je "preobrazba" koja označava čežnju za promjenom i nadu u obnovu duhovnih i etičkih vrijednosti nakon rata.²⁶

Pred početak 2. svjetskog rata, a nakon što je vidjela izložbu njegovih slika, književnica je bila počela pisati biografiju francuskog slikara Gustavea Courbeta, jake i nekonvencionalne umjetničke ličnosti. Bila ju je zarobila njegova ljubav prema divljini prirode i njezinoj "preobrazbi" na njegovim slikama. Samoj je pjesnikinji priroda bila omiljen motiv od djetinjstva. S ljubavlju su bili opjevani krajobrazi i širine Istočne Pruske ili dražesti južnih krajolika. U Courbetovu poimanju prirode i slobode, njegovoj unutarnjoj strasti i snazi njegova slikarskoga poteza ona je vidjela svoje buduće Ja, sebe kakvom je željela postati: "(...) und sein Verhältnis zur Natur hat mich fasziniert. (...) Ich hätte aber den Stoff nicht gewählt, wenn nicht in meinem eigenen Leben die Natur so wichtig gewesen wäre. Die Natur war für mich immer schön und schrecklich, und sie hat mich zuweilen beruhigt und gestärkt und zuweilen auch furchtbar erregt oder furchtbar allein gelassen."²⁷

Nakon 2. svjetskog rata odnos autorice prema prirodi promijenio se iz korijena. Za nju priroda više nije *topos locus amoenus*, slatki mirisi, boje i zvukovi; ljepota prirode gubi za autoricu draž nadahnuća, nevinoga i dobroga. Jasnu cezuru u njezinoj lirici o prirodi predstavljala je pjesma "Gelassene Natur" ("Opuštena priroda"):²⁸

Was kümmert dich, Natur,
 Des Menschen Los?
 Du hegst und achtest nur

²⁵ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 85: odlomci iz 4. i 5. strofe XIII. pjesme ciklusa.

²⁶ Usp. riječi pjesnikinje iz već citiranog govora u povodu dodjeljivanja Nagrade Georg Büchner, *nav. dj.*, 279: "All meine Gedichte waren eigentlich nur ein Ausdruck des Heimwehs nach einer alten Unschuld oder der Sehnsucht nach einem aus dem Geist und der Liebe neu geordneten Dasein (...), überall habe ich versucht, den Blick des Lesers auf das mir Bedeutsame zu lenken, auf die wunderbaren Möglichkeiten und die tödlichen Gefahren des Menschen und auf die bestürzende Fülle der Welt."

²⁷ Horst Bienek, *nav. dj.*, 37. - Biografija G. Courbeta objavljena je 1949. godine kao *Gustave Courbet*. Roman eines Malerlebens. Kasniji naslov bio je *Die Wahrheit, nicht der Traum*. Das Leben des Malers Courbet (1967; 1978).

²⁸ M. L. Kaschnitz, "Gelassene Natur". *Überallnie*, 61. - Pjesma je bila objavljena u zbirci *Gedichte*, 1947.

Die Frucht im Schoß.

Manch armer Leib verwest
 Lebendig tot,
 Indessen du begehst
 Das Abendrot.

Dir kann es gleichviel sein
 Wer wen erschlug;
 Wir gehen in dich ein,
 Das ist genug.²⁹

Jednako kao i rijeka - dio prirode - iz ciklusa "Rückkehr nach Frankfurt", tako je i priroda - kao cjelina - iznevjerila čovjeka u strašnom vremenu i postala ravnodušna na zločine, čovjekovu propast i sudbinu. Poremećen je odnos dosadašnjih saveznika, jer priroda se jedino skrbi za vlastiti proces rađanja, ali, ironično, ona u svoje krilo, na kraju, prihvaća i sve ljude bez obzira na njihove uloge u "bitki". Pjesnikinja se obraća prirodi neposrednim Ti, a lapidarnost izraza (pet strofa od po četiri stiha, s najviše pet kratkih riječi) u suprotnosti je s "težinom" odnosa u pjesmi.³⁰

Otkad je doživjela kako izbombardirane gradske stambene četvrti zarastaju u travu i pretvaraju se u divljinu, pjesnikinja je omrznula neljudsku stranu prirodno-elementarnoga. "Povampirenost" prirode okrenula ju je od daljnjeg vjerovanja u njezinu magičnu čarobnost kako su je, primjerice, i nakon rata doživljavali neki njezini kolege.³¹ Svoje strahove o tome kako je nakon rata raskorak između ljepote života i ružnoće razaranja postao bolno očit te kako se katastrofa zbog ravnodušnosti čovječanstva može ponoviti pjesnikinja opisuje u pjesmi simbolično bajkovita naslova "Bräutigam Frosch" ("Zabac-mladoženja").³² Naslov se može objasniti kao nastavak poznate sintagme o "nevjesti iz ruševina", ali kao ni nevjesta/mlada, tako ni žabac-mladoženja nisu likovi iz bajke već životna stvarnost svakoga rata:

Wie häßlich ist
 Dein Bräutigam

²⁹ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 61: 1, 4. i 5. strofa pjesme "Gelassene Natur".

³⁰ 1945. godine M. L. Kaschnitz napisala je, a sljedeće i objavila, dvanaest ogleda o temama koje su joj na kraju dvanaestogodišnje vladavine nacionalsocijalizma bile posebno važne, npr. "O Ja", "O prirodi", "O našoj djeci", "O gladi", "O krivnji". Navodimo odlomak iz ogleda "Von der Natur" prema: M. L. Kaschnitz, *Menschen und Dinge 1945. Zwölf Essays. Mit einem Nachwort von Karl Krolow. Frankfurt/Main. Suhrkamp Verlag 1985*, 16: "Wer empfände nicht heute mehr denn je wunderbare und schreckliche Unberührtheit, mit der sich hart neben den Leiden und Ängsten das Naturgeschehen vollzieht. (...) Fremd und feindlich fast erscheint dem Leidenden solche Gelassenheit der Natur."

³¹ Npr. Wilhelm Lehmann sa zbirkom *Entzückter Staub* (1946.), Georg Britting s pjesmama iz zbirke *Die Begegnung* (1947.) i Günter Eich sa zbirkom *Abgelegene Gehöfte* (1948.).

³² M. L. Kaschnitz, "Bräutigam Frosch". *Überallnie*, 150. - Pjesma je iz zbirke *Neue Gedichte* (1957.).

Jungfrau Leben
 Eine Rüsselmaske sein Antlitz
 Eine Patronentasche sein Gürtel
 Ein Flammenwerfer
 Seine Hand.³³

Žabac, strašna maska rata, ubija ljepotu djevice-života i ona začaranome životinjskom mladoženji ne može, kao u bajci, vratiti ljudski lik. Vizualno, stilski i sadržajno pjesma nalikuje Eichovoj pjesmi "Inventur". Potonja svojom pretposljednjom stofom budi nadu jednoga Ja-pjesnika u buduće dobro,³⁴ dok u pjesmi "Bräutigam Frosch" stanke između dvaju ratova jesu jedino vrijeme kada djevoja i mladoženja mogu poprimiti svoja ljudska obličja i biti ljubavnici:

Zwischen zwei
 Weltuntergängen
 Preßt er sich
 In Deinen Schoß
 Im Dunkeln nur
 Ertastest Du
 Sein feuchtes Haar.³⁵

Čovjek u njezinim pjesmama više ne predstavlja nadvremensku opću sudbinu, već društveno biće vezano za vrijeme u kojem živi. Šesnaest pjesama nejednake veličine iz ciklusa "Große Wanderschaft" ("Veliko putovanje" / "Veliko lutanje"),³⁶ a koje se nastavljaju na ciklus "Rückkehr nach Frankfurt", epopeja su o stradanju ljudi u ratu. Dok pred njom promiču slike ljudi stisnutih u vlakovima jedni uz druge na putu za front ili u koncentracijski logor, ili, pak, prizori onih koji čekaju na azil ili na prestanak bombardiranja u skloništu, dok vlakovi, skele, domovi za beskućnike, prosjak, slijepac i bogalj, postaju ukletim slikama neizmjenjivosti, pjesnikinja se usuđuje postaviti pitanje o svrsi čovjekove egzistencije u takvu vremenu:

VII

Offen wofür? Wofür? Zu welchem Ende
 Die Brüderschaft? Dies schwere Lastentragen
 Die harte Mühsal der verkrampften Hände
 Dies Krümmen, Bücken, Immerweiterwollen

War nicht des Menschen Gang einst aufgerichtet
 Und unterschied ihn dieses nicht vom Tier?
 Jetzt geht er tief im Joch. Ein Zerrbild nur
 Und weniger als jede Kreatur.³⁷

³³ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 150: 1. i 2. strofa pjesme.

³⁴ Usp. G. Eich, "Inventur", *nav. dj.*, 83: "Die Bleistiftmine / lieb ich am meisten: / Tags schreibst sie mir Verse, / die nachts ich erdacht."

³⁵ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 150: 4. i 5. strofa pjesme.

³⁶ M. L. Kaschnitz, "Große Wanderschaft". *Überallnie*, 69-75. - Ciklus je iz zbirke pjesama *Totentanz und Gedichte zur Zeit* (1947.).

³⁷ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 71: odlomci iz VII. pjesme ciklusa.

Zato što se čovjek kao pojedinac ne može othrvati strahotama rata, pjesnikinja polaže nadu u napaćenu ljudsku zajednicu kao kolektivnog suvremenika - patnika i stradalnika - koji je u ratu izgubio i dom i domovinu³⁸ i već dugo luta opustošenim krajolikom.

Der Mensch? Ach nicht der Mensch. Nur wir. Nur hier.³⁹

Die ganz Versehrten, jedes Dings Beraubten
Die Gliederlosen, Blinden, Totgeglaubten⁴⁰

(...) Ihr wandernd vom Fallen der Blätter Betrübt
Hungernde Dürstende Frierende Elendgeübte.⁴¹

Premda se opisano kolektivno iskustvo u svakom svojem dijelu čini bezizlaznim kao korak prema boljoj budućnosti, rješenje se nazire upravo u djelovanju zajednice, jednoga Mi: u gotovo dijalektički shvaćenom procesu (Wanderung-Wandlung-Verwandlung: putovanje-lutanje-mijenjanje-preobrazba) ljudi će se morati suočiti s krivnjom, biti strpljivi,⁴² kako bi nakon duga lutanja i mnogih mijena postali nova kvaliteta, "preobraženi" i isprani od vječnog gubitništva:

XVI

Wanderung, Wandlung, dieses
Eine ist gewiß:
Die Gärten des Paradieses
Die Täler der Finsternis
Sind nicht so weit entfernte
Länder wie wir geglaubt

Und hören nicht auf zu wandern
Bis wir verwandelt sind.⁴³

³⁸ Usp. njezinu potresnu pjesmu "Heimat" ("Zavičaj"/"Domovina") iz zbirke *Zukunftsmusik*, ovdje prema: *Überallnie*, 107-111, i ključne stihove, 108. i 110: "Wer von dieser seiner Heimat redet, meint das Kinderland, das Urland. / Wo alles groß war / Wo alles geheimnisvoll war, / Wo nichts verging. / (...) Wo du heimkehren kannst und findest noch alles wie ehmal".

³⁹ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 71: stih iz VIII. pjesme ciklusa.

⁴⁰ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 70-71: stihovi iz V. pjesme ciklusa.

⁴¹ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 74: stihovi iz XIV. pjesme ciklusa.

⁴² Usp. pjesmu "Geduld" iz zbirke *Gedichte*, ovdje prema: *Überallnie*, 54.

⁴³ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 75: stihovi iz XVI. pjesme ciklusa. - U svojoj autobiografskoj prozi iz 1955. godine, *Engelsbrücke*. Römische Betrachtungen, ovdje prema izdanju: München. Deutscher Taschenbuch Verlag, 7., neu durchgesehene Auflage, 1995, autorica se u tekstu "Lyrische Zyklen", 181-182, prisjeća svoje prve nakon rata napisane pjesme, "Rückkehr nach Frankfurt" te govori o važnosti ciklusa za nju. Tim oblikom, koji zahvaća određenu temu sa svih strana, željela je obuhvatiti temu života u razorenom gradu, a njime je, kao i kasnijim velikim ciklusima, "Große Wanderschaft" i "Beschwörung" htjela odgovoriti na pitanja koja je postavila sama sebi, a riječi su i misao-vodilja njezina cjelokupna stvaralaštva: "Was ist unser (mein) wirkliches unverwechselbar heutiges Verhältnis zu Gegenwart und Zukunft, zu den Werten der Vergangenheit, zu Gott?"

U drugoj poratnoj i trećoj nakon rata objavljenoj zbirici lirike, *Zukunftsmusik* (1950.), među četrnaest pjesma našla se i podulja elegija "Der Dichter spricht" ("Govori pjesnik").⁴⁴ Jedno Mi - u ime pjesnikinje - postavlja pitanja o tome zašto se više ne pjeva o lijepim stranama života, ali se zato ne prestaje govoriti o "gorkoj svakodnevi", "noćnim morama" i "kriku straha". Međutim, i kad bi se pjevalo o "sniježno bijelom ljljanu", "dugi" i "školjki", kolektivno Mi zna da običnom čovjeku-suvremeniku nakon propaćenoga rata ljepota malo znači i da mu se ne bi smjelo lagati:

Warum als singen wir's nicht, die Muschel, den Regenbogen

Fürchten wir etwa die Schönrede, Trugrede - siehe

(...) lange genug habt Ihr die Muschel besungen,
Lange genug habt Ihr den Liedern der Quelle gelauscht.
Jetzt ist es Zeit, den zu singen, der erwacht und stirbt wie das Gras stirbt.⁴⁵

U ovoj pjesmi-programu M. L. Kaschnitz odbija kao pjesnikinja i u ime pjesništva biti dijelom lijepoga, poetskoga i melodičnoga - dakle, dijelom književnosti koji bi čitatelja trebao uzdizati samo u estetskom smislu. Ona se obraća čovjeku u njegovu tragičnom trenutku i želi mu pomoći u etičkoj i duhovnoj preobrazbi. Cijelom pjesmom, ali posebice u završnim strofama, pjesnikinja pokušava uspostaviti ravnotežu između prošle ljepote i sadašnje ružnoće, između dobra i zla.⁴⁶

Od pjesnikinje koja je na početku nje govala klasično-tradicionalne teme, patetično-himnički stil i strogu formu soneta, M. L. Kaschnitz razvila se u svojoj ratnoj-poratnoj lirici u hrabru tražiteljicu novih putova koja je u stihove pretakala gotovo neprenosive sadržaje, a jednu zbilju zamjenjivala drugom. Govoreći o posebnosti i izvanrednosti onog dijela lirskog stvaralaštva M. L. Kaschnitz koji joj je donio ime "pjesnikinje ruševina", liričar Fritz Usinger proniknuo je u samu bit njezine "lirike ruševina": "Hier in den *Gedichten zur Zeit*, S.K. hat die Trümmerwüste ihre Metamorphose gefunden in etwas, das als lebendiger und unzerstörbarer Hauch über ihr weht... Vielleicht hat es einer Frau bedurft, um diese dichterische Aussage zu gewinnen, die keiner Realität ausweicht, weil sie an eine größere Realität glaubt als an die eines trümmererfüllten Vordergrundes."⁴⁷

⁴⁴ M. L. Kaschnitz, "Der Dichter spricht". *Überallnie*, 112-115.

⁴⁵ M. L. Kaschnitz, *nav. dj.*, 113-114.

⁴⁶ J. Chr. Reichardt, *nav. dj.*, 75, dobro primjećuje kad zapisuje: "Marie Luise Kaschnitz bekennt sich zu einer Literatur, die die Schrecken und Ängste des Menschen aufzeigt, dabei aber nicht das 'Leichte' und 'Heitere' aus den Augen verliert - ein Bekenntnis 'zum Ganzen' also, das an Rilkes 'Nur im Raum der Rühmung darf die Klage gehn' erinnert." - U razgovoru s Horstom Bienekom, *nav. dj.*, 41, a na pitanje o glavnoj temi u svojem radu M. L. Kaschnitz osvrnula se upravo na pjesmu "Der Dichter spricht" i rekla: "Eine Antwort auf Ihre Frage finden Sie vielleicht in dem langen Gedicht 'Der Dichter spricht' (...). Es ist etwas pathetisch, aber ich bin mit dem dort Gesagten noch immer einverstanden."

⁴⁷ Citat Fritza Usingera prema: Dagmar von Gersdorff, *nav. dj.*, 161.

Slavija Kabić: MARIE LUISE KASCHNITZ: "THE POETESS OF RUINS"

S u m m a r y

Writing her lyrics written during WW II and in the first decade after its end about her personal experiences, the German writer Marie Luise Kaschnitz (1901-1974) has been proclaimed "the poetess of ruins".

However, although she wrote about ruins and hunger, defeated man and his lost homeland, she managed to transpose into her lyrics almost untransferable contents, attempting to exchange her contemporary chaos with a desire for a new existence which would be based on spirit and goodness.

Through basic motifs such as childhood, homeland, love, nature and death she compared the bygone idyllic time with the present destruction. On the symbolic level she created oppositions with the male-female relationships and she transformed the desert of the ruins into patience and hope for the renewal of ethical values after the war. With her poems she directed the perception of man at what is important, at man's magic possibilities but also at the mortal dangers to his being.